

İSLAM AİLE HUKUKUNDA BİD'Î TALAK MESELESİ

Doç. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ*

Özet: Fıkıhın boşanmayla ilgili hükümleri içinde en çok tartışılan konulardan birini de "bid'î talâk" meselesi oluşturmaktadır. "Bid'î talâk", bir kimsenin, eşini âdet halinde ya da tukur/temizlik döneminde kendisiyle ilişkiye girdikten sonra boşamasıdır. Çoğunluğa göre, aynı anda verilen üç talâk ile bir kısım fakihlere göre, şahit bulundurulmaksızın yapılan boşama da "bid'î" olarak nitelendirilmiştir. "Bid'î talâk"ın geçerliği meselesinde âlimler arasında dün olduğu gibi bugün de farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu çalışmada bid'î boşamanın İslam aile hukukundaki yeri incelenecek, konu ile ilgili farklı görüşler ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam aile hukuku, bid'î talâk, âdet dönemi, üç boşama, şahit.

The Issue of "Bid'î Talaq" in Islamic Family Law

Abstract: The issue of "bid'î talaq", which is a divorce method, is one of the most controversial topics in the Islamic law. "Bid'î Talaq" refers that a man divorces his wife after having an intercourse with her during her monthly or normal period. According to the majority, "bid'î", is also used for the situation where man repeats the word "divorce" three times against his wife and according to some scribe, divorce that without the existence of a witness is "bid'î" too. There are still different approaches on the validity of "bid'î talaq" among scholars as it was in the past. In this study, the standing of bid'î talaq in Islamic family law will be examined and different point of views on the issue will be critically evaluated.

Keywords: Islamic family law, bid'î talâk, menstrual period, three divorce, witness.

GİRİŞ

İslam, ailenin kurulması kadar korunmasına da büyük önem vermiş, mutlu bir beraberliğin tesis edilmesi, evliliğin sağlıklı ve huzurlu bir şekilde sürdürülmesi için pek çok düzenlemede bulunmuş, aile içinde doğabilecek anlaşmazlıkların barış yoluyla çözülmesini istemiş, evliliğin devamını sağlamaya yönelik tedbirler üzerinde durmuştur.¹ Kur'an'ın önerdiği tüm tedbirlerin alınmasına ve evliliği kurtarmaya yönelik her türlü çabanın gösterilmesine rağmen müspet sonuç alı-

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı, ulfet.gorgulu@diyanet.gov.tr

1 Örnek olarak bkz. Nisâ, 4/19, 34-35, 128; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân" 9; Müslim, "Nikâh" 63, "Radâa" 61.

namaması durumunda boşanma da ilke olarak benimsenmiştir.² Sevgi ve saygının tüketildiği, ayrılığın kaçınılmaz olduğu durumlarda evliliğin sürdürülmesini şart koşturmak ve boşanmaya geçit vermemek elbette realiteye uygun düşmez. Bu itibarla ihtiyaç durumunda boşanma başvurulacak son çare olarak meşru kabul edilmiştir.³

Bununla birlikte İslam dininde nikâhın teşvik edilip, evliliğin kolaylaştırılmasının aksine boşamanın hoş görülmediği ve ciddi bir sebep bulunmadıkça evliliğin sonlandırılmasının tasvip edilmediği bir vakiydir.⁴ Boşanmanın Hz. Peygamber tarafından “helaller içinde en sevimsiz olanı” şeklinde nitelendirilmesi⁵ de bu gerçeğe dikkat çekmektedir.

İslâm hukuk literatüründe talâk, nikâh bağının ortadan kaldırılmasını, diğer bir deyişle evlilik birliğinin koca -ve belli durumlarda kadın- tarafından sona erdirilmesini ifade eder. Bu kavram tek taraflı irade beyanıyla gerçekleşen boşamanın yanında karşılıklı anlaşarak ya da mahkeme yoluyla boşanmaları içine alacak şekilde de kullanılabilir. ⁶

Tek taraflı irade ile boşama yani talâk yetkisinin ilke olarak kocaya ait olduğu hususunda⁷ İslam hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır.⁸ Söz konusu

2 Kur'an'da boşanma öncesinde uyulması öngörülen belli aşamalar üzerinde durulmuş olması boşanmanın, bu süreçlerden geçilerek varılabilecek son nokta olduğunu ortaya koymaktadır. Boşanma öncesi izlenmesi gereken aşamalarla ilgili bkz. Aktan, Hamza, “Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2002, c. 5, s. 14, s. 7-12.

3 Bakara, 2/227-232, 236-237, 241, Talâk, 65/1-2; Buhâri, Talâk, 1-4; İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdurrahmân, *Şerhu Fethi'l-kadîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 443; Buhûti, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddin, *Keşşâfu'l-kına' an metni'l-ikna'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ty., V, 232.

4 Nisâ, 4/19.

5 Ebû Dâvûd, “Talâk” 3; İbn Mâce, “Talâk” 1.

6 İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-kadîr*, III, 443.

7 Bakara, 2/227-232; Talâk, 65/1.

8 Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009, III, 137-138; Şirbîni, Şemsuddîn Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-minhâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997, III, 368; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına'*, V, 233; Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kurân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1992, II, 152. Boşama yetkisinin erkeğe verilmiş olması hususunda kadınların duygusal olmalarına, dolayısıyla öfkelerine yenik düşerek hissi davranıp fevri hareket edebileceklerine dair görüşler gerekçe olarak öne sürülmüştür. (Bkz. İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-kadîr*, III, 446; Hallaf, Abdulvehhâb, *Ahkâmü'l-ahvâliş-şahsiyye*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Mısır 2002, s. 133; Surtâvî, Mahmud Ali, *Fikhu'l-ahvâliş-şahsiyye*, Dâru'l-Fikr, Ammán 2013, s. 139; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhu'l-İslâmiyyu ve edilletühu*, Dâru'l-Fikr, I-VII, Dımeşk 1989, VII, 360; Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1996, I, 352; Acar, H. İbrahim, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000, s. 57) Bu görüşlerin pek de isabetli olmadığını söylemeliyiz. Zira konuyla ilgili olarak Din İşleri Yüksek Kurulu'na gelen soru ve dile getirilen sorunlardan, boşama yetkisini elinde bulunduran erkeklerin bu yetkiyi, çoğu zaman yeterince düşünüp taşınmadan duygusal saiklerle kullandıkları, ayrıca talâk konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmaktadır.

yetkinin kullanımının Kur'an ve Sünnet ile belli bir prosedüre bağlandığı, başka bir ifadeyle yetki sınırlandırmasına gidildiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de boşamanın iki defa olabileceği, her ikisinden sonra ya iyilikle evliliği sürdürmek veya güzellikle ayrılmak gerektiği bildirilmekte,⁹ ayetin ifadesinden boşama yetkisinin ihtiyaç durumunda peyderpey kullanılmasının istendiği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle boşama iradesinin ortaya konulmasında belli sürelerle itibar edilmesi gerekmektedir. Bu uygulamanın, erkeğin boşama iradesini geçici duygu ve tahriklere kapılarak ortaya koymasını önlemek, verilen kararın yeniden gözden geçirilmesine fırsat sunmak ve evlilik birliğini tamamen sonlandırmadan telafi imkânları vermek için tedbir mahiyetinde olduğu söylenebilir.

Öte yandan boşamanın sürece yayılmasının psikolojik açıdan yarar sağladığı, eşlerin boşanmadan bir süre ayrı yaşamalarının evliliği kurtarmak için geçici çözüm sağlayabileceği üzerinde durulmakta, bu durum terapötik/iyileştirici ayrılık olarak nitelendirilmektedir. Evlilik terapistlerinin öngördükleri tedavi amaçlı ayrılıkların, Kur'an'ın üç aşamalı boşanma uygulamasıyla benzer hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olduğu, evlilik sorunlarının çözümünde ihtiyaç duyulduğunda başvurulabilecek bir çare olarak önerildiği belirtilmektedir.¹⁰

Kur'an ve Sünnet'e uygunluk bakımından boşama, "sünnî" ve "bid'i" olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir. Sünnî talâk, Hanefî ekolünce "ahsen" ve "hasen" olarak iki kısımda ele alınmıştır. Buna göre erkeğin eşini, cinsel ilişkiye girilmemiş tuhur/temizlik¹¹ döneminde yani son âdet döneminin bitmesinin akabinde cinsel ilişkide bulunmaksızın bir kez boşaması ve iddetin bitiminin beklenmesi "ahsen talâk" olarak adlandırılmıştır. Böyle bir talâk, pişmanlık durumunda yeniden barışma ya da iddetin bitmesiyle dilerse kadına yeni bir evlilik yapma imkânı vermesi bakımından boşamanın en güzel şekli olarak görülmüştür. Diğer mezheplerce "sünnî boşama" ile kastedilen de bu boşama biçimidir. Erkeğin eşini

---

Bu durum dinî eğitimin ve ahlaki duyarlılığın aile birliğini muhafazada ne derece önemli olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu itibarla psikolojik ve duygusal etkenlerden ziyade erkeğin, ailede ekonomik açıdan üstlendiği sorumluluğun gereği boşama/talâk konusunda yetkili kılındığı söylenebilir. Konuyla ilgili çalışmada Dalgın, biyolojik ve psikolojik özellikleri sebebiyle kadına talâk yetkisinin verilmediğini öne süren fakihlerin, erkeğin boşama yetkisini hanımına devretmesini (tefviz-i talâk) kabul etmekle kendi içlerinde çelişkiye düşmüş olduklarını belirtmektedir. Bkz. Dalgın, Nihat, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İst. 2001, s. 84.

9 Bakara, 2/229.

10 Bkz. Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'da Terapötik Boşanma", *Bilimname*, IX, 2005/3, (ss. 75-87), s. 77-78.

11 Kadınların âdet ya da lohusa kanaması görmedikleri günler için kullanılan "temiz/temizlik" kelimeleri dilimizde farklı manaları da çağrıştırmakta olup, kanaatimizce, "hayız" halinin zıddı anlamındaki "tuhur" (Bkz. İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 2004, IX, 151) kavramının içerdiği manayı tam olarak karşılamamaktadır. Kadın âdet görürken pis ya da necis değildir ki âdet görmediği günlerde temiz olduğu ifade edilsin. Bu itibarla makalede tuhur kavramının orijinal haliyle kullanılması tercih edilmiştir.

üç ayrı tuhur süresinde birer kez boşaması ise “hasen” ya da “sünnet talâk” olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu kurallara uyulmaksızın gerçekleştirilen boşamaya ise “bid’î talâk” denilmektedir. Fakihler sünnete uygun olmayan boşamanın günah olduğu hususunda görüş birliği içindedirler.¹²

Bahsedilen çerçevede boşamanın “sünnî” olarak nitelendirilmesi, hükmünün sünnet olması ve sevabı gerektirmesi manasına değil, sünnetin izin verdiği biçimde, ikaz ve uhrevi azaba yol açmayacak şekilde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.¹³ Aynı zamanda tuhur döneminin kadının tabîi olarak arzulanır bir dönem olduğu, buna rağmen erkeğin eşini boşamış olmasının, boşama saikının akli bir maslahatının bulunduğu ortaya koyduğu belirtilmiştir.¹⁴

Ülkemizde evlilik ve boşanma ile ilgili hukuki kurallar Türk Medeni Kanunu çerçevesinde düzenlenmiş olsa da dinî duyarlılığa sahip çevreler tarafından nikâh ve boşanma ile ilgili fıkhi hükümlere de önem verildiği görülmektedir.¹⁵ Bununla birlikte özellikle erkeğin tek yönlü iradesiyle eşini boşaması noktasında fıkhi ölçüler çerçevesinde hareket edildiğini söylemek oldukça zordur. Kadının âdet günlerinde olup olmamasına, tuhur döneminde ise kendisiyle cinsel ilişkiye girilmemiş olması gereğine bakılmaksızın boşamanın veya aynı anda üç boşamanın birden yapılıyor olması bir vakiadır. Dolayısıyla nasların belirlediği prosedüre uyulmaksızın yapılan boşamanın hukuki niteliği, sonuç doğurup doğurmayacağı pek çok aileyi yakından ilgilendiren bir mesele olma özelliğini korumaktadır.

İslam hukuk literatüründe günah olduğu kabul edilmekle birlikte sünnete aykırı/bid’î olarak yapılan boşamanın geçerli olup olmadığı tartışılmıştır. Bu çalışmada bid’î boşamanın İslam hukukundaki yeri/hükmü incelenecek, konu ile ilgili farklı görüşler ele alınıp değerlendirilecektir.

12 Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru’l-Ma’rifê, Beyrut 1989, VI, 3-4; Meydânî, Abdülgani el-Guneymi, *el-Lübâb şerhu’l-Kitab*, (*el-Cevheratü’n-neyyira* ile birlikte) Fazilet Neşriyat, İst. 1978, II, 38-39; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 139; Dâmad, Abdurrahman b. Muhammed, *Mecmeu’l-enhur fi şerhi Mülteka’l-ebhur*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1998, II, 4-5; İbn Kudâme, el-Makdisî, Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Beytü’l-Efkârîd-Düveliyye, Lübnan 2004, II, 1769; Desûkî, Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü’l-Desûkî ale’ş-şerhi’l-kebir*, Dâru İhyâ’i’l-Kütübî’l-Arabiyye, yy. ty., II, 361; Şirâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali, *el-Mühezzeb fi fikhî’l-İmamiş-Şâfiî*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1995, III, 6; Nevevî, Muhyiddin, *Ravdatu’t-tâlibin ve umdetü’l-müftîn*, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut 1991, VIII, 3; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, III, 404; Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvâlûş-şahsiyye*, Dâru’l-Fikri’l-Arabî, Mısır ty., s. 287.

13 İbnü’l-Hümâm, *Şerhu Fethi’l-kadir*, III, 447; Derdir, Ebu’l-Berekât Seyyidi Ahmed, *eş-Şerhu’l-kebir ala muhtasarı Halil* (Hâşiyetü’l-Desûkî ile birlikte), Dâru İhyâ’i’l-Kütübî’l-Arabiyye, yy. ty., II, 361.

14 Dehlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetullahi’l-bâliğa*, Dâru’l-Celil, Beyrut 2005, II, 216.

15 Okur’un ifadesiyle meşruyetini halkın dini hissiyatından ve vicdanından alan fikhın talâk ile ilgili hükümleri, pozitif hukuka aykırı bir teamül hukuku mahiyetinde varlığını sürdürmektedir. Bkz. Okur, Kaşif Hamdi, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, *Hitit Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2009/1, c. 8, sayı: 15, ss. 5-30, s. 6.

1. BİD'İ TALÂK NEDİR?

Boşama, taraflara bir takım sorumluluklar yükleyen hukuki/medeni bir işlem olup bazı kuralları vardır. Nasslarda belirlenen ve “sünnî talâk” olarak nitelendirilen bu kurallara¹⁶ uyulmaksızın gerçekleşen boşamaya “bid'i talâk” denilmektedir. Buna göre, bid'i talâk erkeğin, aralarında fiilen evlilik gerçekleşmiş olan karısını âdet veya lohusalık günlerinde ya da cinsel ilişkide bulunduğu tuhur döneminde boşamasıdır.¹⁷ Erkeğin eşini bir tuhur döneminde aynı ya da ayrı meclislerde birden fazla boşaması da Hanefî ve Mâlikîlerce bid'i boşama kabul edilmektedir.¹⁸ İmam Mâlik (ö. 179/795), Ebû Hanife (ö. 150/767)'nin hasen olarak nitelendirdiği üç ayrı tuhur döneminde birer defa boşama şeklinin de bid'i olduğu görüşündedir.¹⁹ Zira boşanma aslı itibarıyla yasak/hazır olan bir işlem olmakla birlikte ihtiyaç sebebiyle mubah kılınmıştır. Bu ihtiyaç da bir kez boşamakla giderilmiş olur. Bu itibarla birden fazla talâk sünnete aykırıdır.²⁰ İmam Şâfiî (ö. 214/819) ise tuhur döneminde birden çok boşamayı bid'i olarak kabul etmemiştir.²¹

Öte yandan Buhârî (ö. 256/870) iki şahidin bulunmasını sünnete uygun bir boşama için gerekli görmüştür.²² Bu görüşe göre, iki şahit huzurunda yapılmayan boşama da bid'i boşama olmaktadır.²³ İmâmiyye ekolünde de şahit bulunmaksızın yapılan boşama bid'i ve geçersiz kabul edilmiştir.²⁴

16 Sünnî talakta şu yedi şartın bulunması gerekli görülmüştür: 1. Boşamanın bir kere vuku bulması, 2. Kadının âdet görüyor olması, 3. Tuhur halinde yapılması, 4. Tuhur halinde ilişkiye girilmemiş olması, 5. Bu tuhur halinin öncesindeki âdet döneminde boşama vuku bulmamış olması, 6. Takip eden tuhur döneminde yeni bir boşama olmaması, 7. Bedel söz konusu olmaması. Bkz. Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988, XVIII, 147.

17 Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ud, *Bedâiü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud, Beyrut 1997, IV, 201; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, VIII, 9; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-şerhi'l-kebir*, II, 361.

18 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 4; Meydânî, *el-Lübâb*, II, 39; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 142; İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2008, II, 62; Mağribî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibü'l-celil li şerh-i Muhtasarı Halil*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995, V, 301; İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed, *Mecmûu Fetâvâ*, Suudi Arabistan 2004, XIII, 7.

19 Hanefî ve Mâlikî ekollerinin sünnî ve bid'i talâk konusuna yaklaşımlarını mukayesli olarak ele alan bir çalışma için bkz. Ünsal, Ahmet, “Sünnî ve Bid'i Talâk Tanımında Hanefî-Mâlikî İhtilâfı”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 2007, ss. 107-121.

20 İbn Rüşd, *el-Bidâye*, II, 62; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 448.

21 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 6; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 147; İbn Rüşd, *el-Bidâye*, II, 62.

22 Buhârî, “Talâk” 1.

23 Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-kâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ty., XX, 226.

24 Küleynî, Muhammed Yakub, *Furûu'l-kâfi*, Daru't-Taârif li'l-Matbûât, Beyrut 2009, IV, 67-71; Tûsî, Ebû Câfer Muhammed b. Hasen, *el-Mebsût fi fikhü'l-İmâmiyye*, Beyrut ty., V, 4.

Tanımlardan anlaşıldığı üzere, boşamada bid'ilik/sünnete aykırılık vakitte, adette ve şahit bulunmaması halinde olmak üzere üç durumda söz konusu edilmiştir.²⁵ O halde bu üç durumu ayrı ayrı değerlendirmek uygun olacaktır.

2. ZAMAN AÇISINDAN BİD'İLİK

Boşamanın zaman açısından bid'i olarak nitelendirilmesi iki durumda söz konusudur. Boşama kadının âdet veya lohusalık günlerinde gerçekleşmiş olabileceği gibi âdet ya da lohusalığın bitiminden sonra tuhur döneminde girilen cinsel ilişkiyi takiben de yapılmış olabilir. Her iki durumda da böyle bir boşamanın sünnete aykırı olduğu ifade edilmiştir. Kadın gebelik, menopoz ya da başka bir sebeple âdet görmüyorsa²⁶ bu anlamda bir bid'i boşama söz konusu olmayacaktır.²⁷ Bid'i talâkın haram kabul edilmesi Allah'ın boşamaya ilgili emrinin terkine ve sünnete muhalefet edilmiş olmasına dayandırılmaktadır.²⁸

Boşamanın, gerçekleştiği zaman itibariyle bid'i olması kendisiyle zifafa/gerdeğe girilmiş olan kadın için söz konusu edilmiş, nikâhtan sonra henüz zifaf gerçekleşmeden vuku bulacak bir boşama durumunda kadının muayyen günlerinde olup olmamasının önemli olmadığı belirtilmiştir.²⁹ Hanefi hukukçulardan İmam Züfer (ö. 158/775)'e göre, kendisiyle zifaf gerçekleşmemiş olan kadını âdet halinde boşamak mekruhtur.³⁰

25 Kimi fakihler tarafından, Hz. Peygamber ve sahabe döneminden sonra ortaya çıkmış olması gerekçesiyle boşama yemini de "bid'i boşama" kapsamında değerlendirilmiştir. Bkz. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 364. Boşama yeminiyle ilgili görüş ve değerlendirmeler hakkında bkz. Okur, agm.

26 Bizim burada "başka bir sebeple âdet görmemek" olarak nitelemeyi tercih ettiğimiz husus, ilgili literatürde "yaş küçüklüğü" ile tahdit edilmiş olup bu görüş aynı zamanda çocuk yaşta evliliklerin meşrulaştırılması anlamına da gelmektedir. Nitekim boşanma sonrası, farklı durumdaki kadınların beklemeleri gereken iddet sürelerinden bahseden Talâk Suresinin 4. ayetinde âdetten kesilmiş/menopoz olan kadınların yanı sıra âdet görmeyenlerin ayrıca zikredilmiş olması da "henüz âdet görecektir yaşa gelmemiş olmak" şeklinde yorumlanmış ve ergen olmamış bir kız çocuğu "kadınlar" kapsamına dâhil edilebilmiştir. (Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 212; *Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 159) Oysa ayette, âdet görme yaşına geldiği halde ya da âdet görmeye başladıktan sonra çeşitli nedenlerle âdet görmeyen, düzensizlik yaşayan kadınlardan söz edildiği, buluşma ermenin evlilik için gerek şart olsa da yeter şart olmadığı, Kur'an'ın, yetimlerin evlendirilmesi hususunda rüşt dönemine işaret eden ifadelerinden anlaşılmaktadır. (Nisâ, 4/6) Konu ile ilgili olarak bkz. Orum, Fatih, "Et-Talâk Suresinin 4. Ayetindeki ve'l-lâ'i lem Yahidne İfadesinin Anlam ve Yorumu Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [AÜİFD]*, 2014, cilt: LV, sayı: 1, s. 35-69.

27 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, IV, 187; Mevslî, *el-İhtiyâr*, III, 141; Derdîr, *Şerhu'l-kebir*, II, 363; Şirâzî, *el-Mühhezzeb*, III, 6; İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, XIII, 7; Tûsî, *el-Mebsût*, V, 4; Mağribî, *Mevâhibü'l-celil*, V, 300; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr*, Dâru'l-Hadis, Mısır 1993, I-VIII, VI, 263.

28 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 1769.

29 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, IV, 206; İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr, *Câmiu'l-fıkh*, cem ve thk. Yüsrî Seyyid Ahmed, Dâru'l-Vefa, yy 2000, V, 473.

30 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 7.

Kadının âdet döneminde veya kendisiyle ilişkiye girildikten sonra tuhur halinde iken boşanmasının yasak olduğu hususunda fakihler arasında görüş birliği bulunmaktadır.³¹ Bid'i boşama hususunda lohusalık da âdet gibi kabul edilmiştir.³²

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçular her iki durumdaki boşamanın da haram olduğu görüşünde iken,³³ Mâlikîlerce âdet ve lohusalık halinde boşama haram, cinsel ilişkiye girilmiş tuhur döneminde boşama ise mekruh kabul edilmiştir.³⁴

Kadınları özel günlerinde iken ya da tuhur döneminde ilişkiye girildikten sonra boşamanın yasak olduğu görüşü, öncelikle Kur'an-ı Kerim'de; "Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini³⁵ dikkate alarak boşayın."³⁶ ayetine dayanmaktadır. Ayette bahsedilen "iddeti gözeterek boşama" İbn Abbâs (ö. 68/687), İbn Mes'ûd (ö. 32/652) ve İbn Ömer (ö. 73/692) tarafından cinsel ilişkiye girilmemiş bir temizlik döneminde boşama olarak yorumlanmış,³⁷ Hz. Peygamber'den mervi bir okuyuşa göre bunun "iddetleri öncesinde boşama" anlamına geldiği ifade edilmiştir.³⁸ Zira iddetin başlaması âdetin bitmiş olmasını ve hamilelik şüphesi

31 Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 148.

32 Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 407; Mağribî, *Mevâhibü'l-celîl*, V, 30; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endülüsî, *el-Muhallâ*, Beytül-Efkârîd-Düveliyye, Lübnan ty., s. 1761

33 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 7; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, VIII, 3; İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, XXXIII, 8.

34 Mağribî, *Mevâhibü'l-celîl*, V, 301; *el-Mevsûatü'l-fıkhıyye*, Vüzâratü'l-Evkâf veş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1993-1996, XXIX, 35.

35 İddet, boşanma ya da ölüm sebebiyle evliliği sona eren kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemesi gereken süredir. Evliliğin sona ermesinin ardından kadın için getirilen iddet yükümlülüğü, ilk planda kadının önceki kocasından hamile olup olmadığının anlaşılması ve böylece nesebin karışmasının önlenmesi amacıyla yönelik bir tedbir gibi görünür. Ancak iddet ric'î talâkta kocaya, bâin talâkta iki tarafa birden yeniden düşünme imkânı vermesi, kadını etrafında oluşabilecek kötü zan ve niyetlere karşı koruması, evliliğin kocanın ölümüyle sona ermesi halinde ölen kocanın hatirasına saygı ve yuvaya bağlılığı simgelemesi, kadının yeni bir hayata ve muhtemel bir evliliğe kendini hazırlamasına imkân vermesi gibi başka önemli amaç ve hikmetler de taşır. İddet aile bağını koruyan, evlilik kurumunun önemini hatırlatan bir işleve de sahiptir.(Bkz. Acar, H. İbrahim, "İddet", *DİA*, XXI, 467) Kur'an-ı Kerim'e göre, kadınların beklemesi gereken iddet süreleri durumlarına göre farklılık arz etmektedir. Herhangi bir nedenle âdet görmeyen ve âdetten kesilmiş olanlar üç ay (Talâk, 65/4), âdet görmekte olanlar üç kur' (Bakara, 2/228), eşi vefat etmiş olanlar dört ay on gün (Bakara, 2/234), hamile olanlar ya da hamile olduğu iddet içinde ortaya çıkanlar ise doğum yapıncaya kadar (Talâk, 65/4; İbn Mâce, "Talâk", 8) iddet beklerler. Ayette geçen kur' ifadesi, aralarında Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbâs'ın da bulunduğu bir kısım sahâbi ile Hanbelî ve Hanefî fakihlere göre hayız, sahâbeden Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Ömer ve Hz. Âişe ile Şâfiî, Mâlikî ve Zâhiri fakihlere göre ise temizlik müddeti anlamına gelmektedir. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, IV, 425; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 86; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1935; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, s. 1815.

36 Talâk, 65/1.

37 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 7; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1769; *Mevsûatü'l-fıkhıyye*, XXIX, 35; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına*, V, 239; Zeydan, Abdulkarîm, *el-Mufassal fi ahkâmî'l-mer'e ve beyti'l-müslim*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997, VII, 416.

38 Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi*

sinin bulunmamasını gerektirir. Birinci kur'a (âdet süresi) tekaddüm eden tuhur halinde boşama iddet öncesinde boşama olacaktır ki bu kadının âdet günlerindeyken boşanamayacağı anlamına gelmektedir.

Âdet, lohusalık ve ilişkiye girilmiş tuhur dönemlerinde boşanmanın yasak olduğu görüşü sünnet ile de delillendirilmiştir.³⁹ Abdullah b. Ömer karısını hayız/âdet halindeyken boşamış, Hz. Ömer (ö. 23/644)'in durumu kendisine bildirmesi üzerine Hz. Peygamber; “*Ona emret, hanımına dönsün. Temizlenip hayız görünceye ve tekrar temizleninceye kadar eşini nikâhında tutsun. Bundan sonra dilerse onu tutar, dilerse cinsel ilişkide bulunmadan boşar. İşte Allah'ın kadınların boşanmasında gözetilmesini emrettiği iddet budur.*” buyurmuş,⁴⁰ bu ifadesiyle, Kur'an'da mücmel bırakılan “iddet” kavramını açıklığa kavuşturmuştur. Rivayetin bir başka varyantında Hz. Peygamber'in Abdullah'ın bu davranışına tepkisini, “*Allah böyle emretmedi. Eşini tuhur döneminde ilişkiye girmeden boşarsın.*” sözleriyle ifade etmiş olması âdet halinde ve tuhur döneminde ilişkiye girildikten sonra boşanmanın günah olduğuna delil olarak gösterilmiştir.⁴¹

Söz konusu dönemlerde vuku bulan talâkın günah sayılması genellikle, boşanmanın iddet süresinin uzamasına yol açması, dolayısıyla kadının bu yüzden zarar göreceği olması gerekçesine dayandırılmıştır. Zira âdet günlerinde boşanan bir kadının iddet süresinin başlaması için önce âdetinin bitmesini, ardından tuhurunun tamamlanmasını bekleyecek, iddeti bundan sonra göreceği âdet ile başlayacaktır. İlişkiye girilmiş tuhur döneminde boşanması durumunda da iddetin âdete mi yoksa oluşabilecek bir gebeliğe göre mi bekleneceği konusunda belirsizlik oluşacaktır. Öte yandan erkeğin boşamayı düşündüğü eşiyle ilişkiye girmiş olması onunla duygusal bağının devam ettiğini, dolayısıyla boşanmanın gerçekten ihtiyaca mebni olmadığını da gösterebilir. İcbar eden bir sebep olmadıkça boşanma ise günahdır.⁴²

Kadının âdet döneminde boşanmaya rıza göstermesinin ya da bunu talep etmesinin bid'i boşamayı meşru hale getirmeyeceği üzerinde de durulmuştur.⁴³

vücûhi't-te'vil, Dâru'l-İhya, Beyrut 1997, IV, 555; İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu sahihi'l-Buhârî*, thk. Abdulaziz b. Abdillâh b. Bâz, Riâsetü İdâretü'l-Buhûsi'l-İlmiyye, Suudi Arabistan ty., IX, 346.

39 Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, *Meâlimü's-sünen*, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Halep 1932, II, 208.

40 Buhârî, “Talâk” I; Müslim, “Talâk” I; Ebû Dâvûd, “Talâk” I.

41 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 7; Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, tahk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed, Beyrut 2010, V, 27; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 555.

42 Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 7-8; Kâsânî, *Bedâiu'-sanâi'*, IV, 201-202; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 454; Derdir, *Şerhu'l-kebîr*, II, 363.

43 Zeydan, *el-Mufasssal fi ahkâmî'l-mer'e*, VII, 420.

Erkeğin eşini, âdet halinde iken ya da onunla cinsel ilişkiye girdikten sonra boşamasının yasak olduğu kabul edilmekle birlikte böyle bir boşamanın geçerli sayılıp sayılmayacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunduğu görülmektedir. Aşağıda bu konuda ileri sürülen görüşler ve delilleri üzerinde durulacak, sonra da konuyla ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

a) Zaman Açısından Bid'i Olan Talâkın Geçerli Olduğu Görüşü

Çoğunluğu oluşturan Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlere göre, bid'i de olsa bir boşama ehlinen sadır olduğu için hukuki sonuç doğurur.⁴⁴ Muasır fukaha arasında Muhammed Şeltût, M. Ali Sâiyis,⁴⁵ Ömer Nasûhi Bilmen (ö.1393/1973),⁴⁶ Abdülkerim Zeydan (ö. 1436/2014)⁴⁷ gibi zevât da bu görüşü benimsemişlerdir. Günümüz fetva meclislerinin çoğu da bu durumdaki talâkın geçerli olduğu yönünde görüş bildirmiştir.⁴⁸

Âdet günlerinde ya da tuhur halinde ilişkiye girildikten sonra vuku bulan boşamayı geçerli kabul eden fakihlere göre Kur'an'da talâkla ilgili olarak, "Boşama iki defadır."⁴⁹ "Eşini bir daha boşarsa"⁵⁰ gibi kayıt ve şart olmaksızın mutlak ifadeler kullanılmış olması zamanına bakılmaksızın talâkın geçerli olduğunu göstermektedir. Boşamanın iddet gözetilerek yapılmasına yönelik emrin⁵¹ ise nedb ifade ettiği belirtilmiştir.⁵²

Abdullah b. Ömer'in eşini âdet halindeyken boşamasına ilişkin yukarıda bahsi geçen rivayet,⁵³ her iki görüş sahiplerinin de konu ile ilgili olarak öne sürdükleri delil olma özelliğini taşımaktadır. Bid'i talâkın hukuki sonuç doğurduğu görü-

44 Kâsânî, *Bedâiü'-sanâi'*, IV, 206-207; Şirâzî, *el-Mühezzebe*, III, 6; Sahnûn b. Saïd et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut 1994, II, 3; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1770.

45 Şeltût, Mahmûd Muhammed, Sâiyis, Muhammed Ali, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fikh*, Mektebetü'l-İrşâd, İstanbul 2016, s. 129.

46 Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985, II, 212.

47 Zeydan, *el-Mufasssal fi ahkâmi'l-mer'e*, VII, 425, 437.

48 <http://www.awqaf.ae/Fatwa.aspx?SectionID=9&RefID=1380> (el-Hey'etü'l-âmmе liş-şuûni'l-İslâmiyye, Birleşik Arap Emirlikleri erişim 31.12.2015); <http://www.daralifta.org/ViewFatwa.aspx?ID=373&LangID=8&MuftiType=0> (Mısır Müftülüğü erişim 04.01.2016); <http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=8507> (erişim 16.01.2017); Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, DİB Yayınları, Ankara 2015, s. 458.

49 Bakara, 2/229.

50 Bakara, 2/230.

51 Talâk, 65/1.

52 Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvi*, V, 27; Şeltût, Sâiyis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fikh*, s. 123.

53 Buhâri, "Talâk" 1; Müslim, "Talâk" 1; Ebû Dâvûd, "Talâk" 1.

şünde olanlar, ilgili rivayette Hz. Peygamber'in durumdan hoşnut olmayarak İbn Ömer'e eşine dönmesini emretmiş olmasından hareketle, ric'at kavramını teknik anlamıyla alıp bunun ancak talâk gerçekleştikten sonra mümkün olacağını, dolayısıyla boşamanın geçerli olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁴

Ayrıca bid'î talâkın mükellef bir kimseden ve talâk mahallinde yani eşine karşı gerçekleşmiş olduğu, böyle bir boşamanın muteber sayılması gerektiği, bunun kocanın cezalandırılması anlamı da taşıdığı öne sürülmüştür.⁵⁵ Öte yandan bir eylemin hukuka aykırı olması ile işlendiği zaman hukuki sonuç doğurması ayrı mütalaa edilmiş, bu bağlamda bid'î boşama, Cuma namazı vakti yapılan alış-verişi ve gasp edilmiş arazi üzerinde kılınan namaza benzetilmiştir. Yasak olmakla birlikte Cuma namazı vakti yapılan alış-verişi ve gasp edilmiş bir arazide kılınan namaz geçerli olduğu gibi Kur'an ve Sünnet'te belirtilen usule aykırı olarak yapılan talâk da hukuken geçerli kabul edilmiştir.⁵⁶

Gasp edilmiş arazide kılınan namaz ya da Cuma namazı vaktinde yapılan alış-verişi ile zaman açısından bid'î olan talâk hukuka aykırılık bakımından benzeşiyor olsa da hem nitelikleri hem yasak kılınış gerekçeleri açısından birbirinden farklı tasarruflardır. Gasp edilmiş arazinin mülkiyeti gerçek sahibine ait olup, gasp fiili bunu değiştirmemektedir. Namaz ise sıhhat şartlarını taşıdığı gerekçesiyle sahih kabul edilmektedir. Cuma namazının ise haftanın bir başka gününde ve saatinde kılınma imkânı yoktur. Kaldı ki Cuma vakti yapılan alış-verişi geçerli kabul eden Hanefî ve Şâfiî⁵⁷ fukahânın aksine Mâlikî hukukçuların çoğunluğunca Cuma vakti yapılan akdin feshedilmesi gerekli görülmüş,⁵⁸ Hanbelî ekolündeki hâkim görüşüne göre de böyle bir akit geçersiz kabul edilmiştir.⁵⁹ Dolayısıyla bid'î boşamanın, alış-verişi akdine ya da namaz ibadetine kıyasını haklı ve gerekli kılacak bir illet birliği bulunmamaktadır.

Bid'î talâkı geçerli sayan fakihlere göre, boşama ric'î ise kocanın eşine dönmesi Hanefîlerin çoğuna göre vacip, Şâfiî, Hanbelî ve Kudûrî (ö. 428/1037) gibi bazı Hanefîlere göre ise sünnet veya müstehap kabul edilmiştir. Mâlikîler ise âdet ve

54 İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1770; Buhûti, *Keşşâfu'l-kıma'*, V, 240; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 63; İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, V, 210; Kevserî, *Zâhid, el-İşfâk alâ ahkâmî't-talâk*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Mısır 1994, s. 14. Kevserî bu eseri Ahmed Muhammed Şâkir'in *Nizâmu't-talâk fi'l-İslâm* isimli kitabına reddiye olarak kaleme almıştır.

55 İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1770; Şeltût, *Sâysis, Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fıkh*, s. 124.

56 Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, IV, 207; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 455.

57 Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, Lübnan ty., s. 141.

58 Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale'ş-şerhi'l-kebir*, I, 388; Mevvâk, Muhammed b. Yusu'f, *et-Tâc ve'l-iklil li Muh-tasarı Halîl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, I-VIII, Beyrut 1994, II, 555.

59 Buhûti, *Keşşâfu'l-kıma'*, III, 180; İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, V, 204.

lohusalık halinde boşamanın haram, dolayısıyla bu durumda kocanın eşine dönmesinin zorunlu olduğu, cinsel ilişki gerçekleşen temizlik döneminde boşama ise mekruh sayıldığından, ric'atin bu durumda zorunlu görülmediği görüşündedirler.⁶⁰

Aslında bid'i boşama geçerli sayıldığına erkeğin eşine geri dönmesinin (ric'at) bir anlamı kalmamaktadır. Kocanın maksadı karısını boşamak olduğundan ve haram da olsa böyle bir talâk geçerli kabul edildiğinden zaten maksat husule gelmiş olacaktır. Bu itibarla Hz. Peygamber'in İbn Ömer'in boşadığı eşine geri dönmesine dair uyarısının yani ric'atin terim anlamıyla "boşamadan sonraki dönüş" yerine literal anlamıyla "boşama öncesi duruma dönüş" şeklinde anlaşılması⁶¹ daha makul görünmektedir.

b) Zaman Açısından Bid'i Talâkın Geçerli Olmadığı Görüşü

Cumhurun görüşüne mukabil, Saîd b. Cübeyr (ö. 82/701) ve Saîd b. Müseyyeb (ö. 96/715) gibi bazı tâbiîn âlimleriyle İmâmiyye ve Zâhiriyye ekolleri, İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), San'ânî (ö. 1182/1768) gibi âlimler âdet, lohusalık ve ilişkiye girilmiş tuhur dönemlerinde yapılan boşamanın geçerli olmadığı kanaatindedir. Muhammed Ebû Zehra, Abdülaziz b. Bâz, İbn Üseymin, Ali el-Hafif, Hayrettin Karaman gibi muasır âlimler de Kur'an ve Sünnet'in öngördüğü şekle uymadığı gerekçesiyle bu boşamanın hukuki sonuç doğurmayacağı görüşünü benimsemektedir.

Zaman açısından bid'i olan boşamanın hukuki sonuç doğurmayacağı görüşünü benimseyen âlimler, bu görüşlerini hem nassla hem mantıki birtakım izahlarla temellendirmeye çalışmışlardır. Buna göre, Şâri' tarafından izin verilmemiş olan bu şekildeki bir boşamanın sahih olduğunun öne sürülmesi mümkün değildir. Zira koca, üçten fazla boşama yetkisine sahip olmadığı gibi hukuken yasaklanmış, izin verilmemiş olan bir boşamayı gerçekleştirmeye de yetkili değildir.⁶²

Kur'an-ı Kerim'in eşinden ayrılmayı düşünen kocanın talâk yetkisini kullanırken kadının iddetini dikkate almasına dair uyarısı⁶³ buna aykırı şekilde, izin verilmeyen bir zamanda yapılan talâkın vaki olamayacağını ortaya koymaktadır.⁶⁴

60 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 406; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, VIII, 4; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1770; Meydâni, *el-Lübâb*, II, 41; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklil*, V, 301-302; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, II, 6-7.

61 Şâkir, Ahmed Muhammed, *Nizâmu't-talak fi'l-İslâm*, Kahire 1936, s. 21.

62 İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, V, 203.

63 Talâk, 65/1.

64 İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, V, 205; Tüsi, Ebû Ca'fer Nasüriddin Muhammed b. Muhammed, *el-Mebsût fi fikhi'l-imâmiyye*, I-VIII, Beyrut ty., V, 2; Şeltût, Sâyis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fikh*, s. 125; Şâkir, *Nizâmu't-talak fi'l-İslâm*, s. 19; Surtâvi, *Fikhu'l-ahvâlî's-şahiyye*, s. 156.

Şevkânî (ö.1250/1834)'ye göre, kadını âdet döneminde ya da ilişki sonrası boşayan kimse ayette söz edilen iddete göre boşamamış olur. “Bir şeyin emredilmesi, zıddının nehyedilmesidir.” ilkesi uyarınca bid’i boşama hükümsüz olur.⁶⁵

Nitekim Hz. Peygamber de İbn Ömer’in eşini âdet halindeyken boşamasına tepki göstermiş, boşamadan dönmesini, daha sonra dilerse ilişkiye girilmemiş bir tuhur halinde boşamasını, Kur’an’da kadınların boşanması hususunda gözetilmesi emredilen vaktin/iddetin bu olduğunu belirtmiştir.⁶⁶ Buna göre, Hz. Peygamber’in, Abdullah’ın eşine geri dönmesini emretmiş olması bid’i olarak nitelendirilen bu boşamayı geçerli saymadığı şeklinde yorumlanmıştır. Öte yandan söz konusu rivayetin, ravinin ismine nispetle “Ebû Zübeyr hadisi” olarak bilinen diğer bir varyantında İbn Ömer’in, Resulullah’ın bu boşamayı reddettiğine dair ifadesi⁶⁷ bu yoruma dayanak olarak gösterilmiştir.⁶⁸ Ancak Ebû Zübeyr’in bu rivayeti konuyla ilgili diğer rivayetlere aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁶⁹

Saîd b. Mansur’un Abdullah b. Mâlik tarikiyle İbn Ömer’den naklettiği, karısını hayız halinde boşaması üzerine Hz. Peygamber’in, “ليس ذلك بشيء -Bu dikkate alınacak bir şey değil” ifadesiyle ilgili rivayete yer veren İbn Hacer, bunun Ebû Zübeyr hadisinin mütâbii olduğunu,⁷⁰ bununla birlikte yoruma müsait bulunduğunu belirtmektedir.⁷¹ İbn Kayyim ise bu eleştirilere, Ebû Zübeyr hadisini geçersiz saymayı gerektirecek her hangi bir rivayetin bulunmadığını belirterek karşı çıkmıştır.⁷²

Ahmed Muhammed Şâkir de konuyla ilgili eserinde, birbiriyle çelişen rivayetlerin imkân varsa cem edilmesi, bu mümkün değilse bir tercihte bulunulması gerektiğini belirttikten sonra Ebû Zübeyr rivayetini, hem Kur’an’ın boşanmayla ilgili ayetlerinin zahirine hem de sahih kaidelere uygun olması gerekçesiyle tercihe şayan bulmakta, âdet döneminde boşamanın geçerli olmayacağını söylemektedir.⁷³

Bid’i olarak nitelendirilen boşama şeklinin bid’at, her bid’atın da dalalet olduğunu ifade eden San’ânî (ö. 182/1768) de bu yüzden bid’i boşamanın bir hüküm

65 Şevkânî, *Neylül’-evtâr*, VI, 268.

66 Buhârî, “Talâk” 1; Müslim, “Talâk” 1; Ebû Dâvûd, “Talâk” 1; İbn Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, V, 205.

67 Ebû Dâvûd, “Talâk” 4.

68 İbn Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, V, 206; Şâkir, *Nizâmu’t-talâk fi’l-İslâm*, s. 19.

69 Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emîr, *Avnu’l-mâ’bûd alâ şerhi Sünen-i Ebî Dâvûd*, Dâru İbn Hazm, I-II, Beyrut 2005, II, 1024; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, IX, 354.

70 Mütâbaat: Ferd veya garib olduğu sanılan bir hadisin başka isnadlarla nakledildiğinin ortaya çıkması anlamında hadis terimidir. Bkz. Polat, Salahattin, “Mütâbaat”, *DİA*, XXXII, 180.

71 İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, IX, 354.

72 İbn Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, V, 207.

73 Şâkir, *Nizâmu’t-talâk fi’l-İslâm*, s. 19.

ifade etmeyip, batıl sayılması gerektiğini öne sürmekte, İbn Ömer rivayetinde Hz. Peygamber'in bu boşamayı geçerli saydığına dair herhangi bir ifadenin yer almadığını, bunun İbn Ömer'in kendi kanaati olduğunu belirtmektedir.⁷⁴ Nitekim hadisin farklı varyantlarından birinde İbn Ömer'in, eşine geri döndüğünü ve bunu bir boşama saydığına söylediği bildirilmektedir.⁷⁵

Bu görüş sahiplerinin dayandığı diğer bir delil de “*Her kim bizim emrimize/sünnetimize uymayan bir iş yaparsa o reddedilmiştir.*”⁷⁶ hadisidir. Haram olan bu talâk biçimi de sünnete aykırı olduğuna göre batıl kabul edilmelidir. Ailenin ve kadının hukukunun korunması maslahatına uygun olan da budur.⁷⁷

İbn Rüşd, âdet döneminde yapılan boşamanın geçerli olup olmadığına ilişkin ihtilafın sebebinin sünnî talâk için öne sürülen şartların niteliğine dair tartışmadan kaynakladığını belirtmektedir. Söz konusu şartları talâkın geçerlilik şartları olarak kabul edenlere göre bid'i boşamanın geçersiz, tamamlayıcı şartlar olduğunu benimseyenlere göre ise geçerli sayıldığını ifade etmektedir.⁷⁸

Nâfi (ö. 202/822)'in, İbn Ömer'den, karısını âdet halindeyken boşayan kimsenin durumuyla ilgili olarak naklettiği, bunun iddet beklemeyi gerektirmediğine dolayısıyla boşama sayılmadığına ilişkin rivayete yer veren İbn Hazm (ö. 466/1064), bid'at olduğu hususunda şüphe bulunmayan bu tarz boşamanın nasıl olup da tecviz edilebildiğini sorgulamaktadır.⁷⁹

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de Şâri'in, bir hususu, içerdiği mefsetet sebebiyle haram kıldığını, tahrir hükmünün fesadı önlemek amacı taşıdığını ve haram kılınanın “yok” hükmünde olduğunu ifade ederek bid'i talâkın geçerli olamayacağını öne sürmektedir.⁸⁰

Hocasının görüşünü tercih eden İbn Kayyim (ö. 751/1350) tıpkı evlilik gibi boşamanın da helal ve haram olmak üzere iki kısma ayrıldığını, haram olan talâkın

74 San'ânî, *Sübülüş-selâm*, II, 251.

75 Buhârî, “Talâk” 2; Müslim, “Talâk” 4. Benzer bir rivayette ravi Yunus b. Cübeyr'in Abdullah b. Ömer'e bir kimsenin eşini âdet döneminde iken boşaması durumunda bu boşamanın geçerli olup olmayacağını sorması üzerine İbn Ömer'in, “Dur orda, bu kişi acziyet göstermiş ve ahmaklık etmişse (talâkı niye geçerli olmasın)?” şeklinde cevap verdiği bildirilmektedir. Müslim, Talâk, 9-11.

76 Müslim, “Akdiye” 18.

77 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 63; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, s. 1751; İbn Kayyim, *Zâdi'l-meâd*, V, 204; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI, 268; Surtâvî, *Fıkhu'l-ahvâlîş-şahsiyye*, s. 156.

78 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 64.

79 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, s. 1752.

80 İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXXIII, 25.

haram kılınmış nikâh gibi batıl/geçersiz sayılması gerektiğini söylemektedir.⁸¹ Ayrıca İbn Kayyim bid'î boşamanın zihara kıyaslanıp, ziharın haram olmakla birlikte hukuki sonuç doğurması gibi, yasaklanmış olmasının da bid'î talâkın geçerli sayılmasına engel olmayacağı görüşüne, ziharın tamamen asılsız bir söz olduğunu, meşru kılınmış bir zihar biçiminin bulunmadığını belirterek karşı çıkmaktadır.⁸²

Öte yandan caiz bir talâkla müvekkili adına boşama yapmak için yetkilendirilen kimsenin bu şarta aykırı olarak dinen yasak kılınmış şekilde boşamada bulunması durumunda iznin dışına çıkmış olması sebebiyle böyle bir talâkın geçerli olmayacağı belirtilmiş, mükellefin Allah ve Resülü tarafından izin verilmemiş bir biçimde boşamasının da aynı şekilde geçersiz olacağı ifade edilmiştir.⁸³

Mesele, kadının içinde bulunduğu psikolojik duruma atif yapılarak da ele alınmıştır. Buna göre, kadının özel günlerinde genellikle meydana gelen bedensel ve ruhsal değişikliklerin eşler arasındaki geçimsizliği etkileyebileceğinden boşama gibi ciddi sonuçları olan ve soğukkanlılıkla düşünülüp kararlaştırılması gereken bir tasarrufun bu devrede gerçekleştirilmesinin uygun olmayacağı, tuhur döneminde olmakla birlikte cinsel ilişkiden sonra vuku bulan boşamanın da evlilik birliğine son verme irade ve kararlılığından ziyade ârizî bir sebepten kaynaklanmış olmasının kuvvetle muhtemel olduğu üzerinde durulmuştur.⁸⁴

Kadınların özel hallerinden bahseden ayette geçen “ezâ” ifadesinin⁸⁵ fizyolojik rahatsızlık yanında psikolojik birtakım sıkıntıları da içermesi nedeniyle bu günlerde yapılan boşamanın Şâri'in gözettiği hikmet ve makâsıda aykırı olacağı da belirtilmiştir.⁸⁶

Öte yandan süresi içinde vaki olmayan talâkın geçerli olduğu öne sürülürse, boşama sürecinin belli aşamalardan geçmesi gerektiğini açıkça ortaya koyan ve aile birliğinin devamını sağlamak üzere her aşamada farklı önlemler getirmiş olan pek çok ayetin ruhunun ve esprisinin kaybolup gideceği de ifade edilmiştir.⁸⁷

81 İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, V, 204, 214.

82 İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, V, 218.

83 İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, V, 204.

84 Bkz. Acar, Halil İbrahim, “Talâk”, *DİA*, XXXIX, 500.

85 “Sana kadınların aybaşı hallerini soruyorlar. De ki: O rahatsız eden bir şeydir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.” Bakara, 2/222.

86 Aslan, Nâsi, “Ahkâm Hadislerinde Psikolojik Etmenler: Regl Dönemindeki Talâk Üzerine Bir İnceleme”, *ÇÜİFD*, 2017, cilt: 17, sayı: 1, (ss. 21-38), s. 34.

87 Aktan, “Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü”, s. 15.

Kur'an-ı Kerim'in, boşamanın kadının bekleyeceği iddet hesaba katılarak yapılmasıyla ilgili emri sarihtir. Emir kipinin kural olarak ne yönde anlaşılması gerektiği hususunda usul âlimlerince farklı görüşler öne sürülmüş olmakla birlikte, çoğunluğa göre, nedb ya da ibaha bildirdiğine dair bir karine bulunmadıkça nasslarda yer alan mutlak emir siğası vücûb/bağlayıcılık ifade eder.⁸⁸ Söz konusu ayet ile Hz. Peygamber'in, iddeti gözeterek yapılacak boşamanın kadının âdet döneminin akabinde ilişkiye girmeden olması gerektiğine dair açık ikazı ve İbn Ömer'in bu kurala aykırı olarak yaptığı boşamaya tepki gösterip, eşine dönmesine dair uyarısı birlikte değerlendirildiğinde zaman açısından bid'î olarak nitelenen boşamanın hukuki bir sonuç doğurmayacağı görüşünün isabetli olduğu görülmektedir.

3. ADET AÇISINDAN BİD'İLİK

Kur'an-ı Kerim'de; "(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defa olabilir. Üçüncüsünde evlilik ya iyilikle devam eder veya güzel bir şekilde sona erdirilir."⁸⁹ buyrulur boşamanın en fazla üç kere olabileceği belirtilmiş, Hz. Peygamber de boşama iradesinin ortaya konuş biçimini açıklarken bir defa boşamadan söz etmiştir.⁹⁰ İster bir lafızla⁹¹ ister boşama lafzının tekrarıyla⁹² olsun bir mecliste yapılan birden fazla boşamanın geçerliliği meselesi kadim bir tartışma olduğu kadar, günümüzde de konuyla ilgili farklı yaklaşımlar ortaya konulmaktadır.

Boşamanın adet açısından bid'î sayılıp sayılmayacağı hususunda fukaha arasında görüş birliği bulunmadığı görülmektedir. Sahâbeden Hz. Ömer, Hz. Ali (ö. 40/661), Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer ile Hanefî ve Mâlikî fakihlere göre, bir tuhur içinde birden fazla boşama veya bir lafızla üç talâk sünnete aykırı ve haram kabul edilir.⁹³ Abdurrahman b. Avf (ö. 32/653), Ebû Sevr

88 Serahsî, *el-Usûl*, tah. Ebu'l-Vefâ el-Efgâni, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty, I, 15; Şîrâzi, *el-Luma' fi usûli'l-fikh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 14; Âmidî, Ebu'l-Hasen Seyfuddin Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, tah. Abdurrezzâk Afîfî, Beyrut ty, II, 152. Fıkıh usulünde, Kur'an ve Sünnet'teki emir kipilerinin ve bu anlama gelebilecek diğer ifade şekillerinin mânaya delâleti ve bunlardan hüküm çıkarılması hususu ayrı bir önem taşır. Bundan dolayı emir kipinin tanımı, çeşitleri, bağlayıcılık derecesi, mânaya delâleti gibi konular üzerinde ayrıntılı olarak durulur. Bkz. Ögüt, Salim, "Emir", *DİA*, XI, 119-121.

89 Bakara, 2/229.

90 Buhârî, "Talâk" 1; Müslim, "Talâk" 1; Ebû Dâvûd, "Talâk" 1.

91 Erkeğin eşine, "Üç talâkla boşadım.", "Üç kere boş ol." veya ülkemizin bazı bölgelerinde görüldüğü gibi, "Üçten dokuz boşsun." şeklinde ifadeler kullanması.

92 Boşama ifadelerinin, "Sen boşsun, boşsun, boşsun" ya da "Boş ol, boş ol, boş ol" şeklinde tekrar edilmesi.

93 İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1771; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 4; Meydânî, *el-Lübâb*, II, 39; Mevsli, *el-İhtiyâr*, III, 142; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 62; Mağribî, *Mevâhibü'l-celil*, V, 301; İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, XIII, 7.

(ö. 240/854), Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884), Şa'bi (ö. 104/723), İbn Hazm ve Şâfiî fakihler ise bu tarz boşamayı bid'î olarak nitelendirmemiştir. Bu görüş sahiplerine göre, bir mecliste bir lafızla yapılan üç boşama üç talâk olarak geçerlidir.⁹⁴ Hanbelî mezhebinde ise her iki yönde görüş belirtildiği görülmektedir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'den bir mecliste yapılan üç boşamanın yasaklanmış olmadığına dair rivayet edilen bir görüşe⁹⁵ karşılık, böyle bir boşamanın bid'at ve haram olduğu da ifade edilmiştir.⁹⁶ Yine Mâlikî fakihlerce, boşamanın ihtiyaç sebebiyle mubah kılındığı, ihtiyacın da bir defa boşamakla giderilmiş olacağı gerekçesiyle, üç tuhur döneminde üç ayrı boşama da bid'î boşama olarak kabul edilmiştir.⁹⁷ Hanefiler ise boşanma ihtiyacı olduğunda farklı tuhur dönemlerinde tekrar eden boşamayı bid'î değil, mubah kabul etmişlerdir.⁹⁸

Bir mecliste birden fazla boşamanın bid'î kabul edilmesi, gerekli olması halinde bir kez boşanma ile ihtiyacın karşılanmış olacağı, fazlasına gerek olmadığı⁹⁹ ve bir kere boşamanın pişmanlık durumunda telafi imkânı sunmasına karşılık üç talâkın birden verilmesi halinde bu imkânın ortadan kalkmış olduğu¹⁰⁰ argümanına dayandırılmıştır. Ayrıca boşamanın iki defa olduğunu bildiren ayetin¹⁰¹ ifadesi bir seferde birden fazla boşamaktan nehyetmektedir.¹⁰² Sahabe de sünnete uygun olarak iddet bitinceye kadar başka boşama olmaksızın, bir defada bir kez boşamayı müstehap kabul etmiştir.¹⁰³

Üç talâkın aynı anda kullanılmasını bid'î ve haram olarak nitelendiren fakihlerin, boşamanın sayısı ve geçerliliği konusunda farklı kanaatte oldukları görülmektedir. Hanefî, Mâlikî ve bir görüşe göre Hanbelî ekolünde, bid'î olmakla birlikte böyle bir boşamanın hukuki sonuç doğurduğu ve üç talâk hakkının tüketilmiş olduğu benimsenmektedir.¹⁰⁴ Atâ (ö. 114/732), Tâvûs (ö. 104 /723), Saîd

94 Şâfiî, *el-Ümm*, s. 984; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1771; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, s. 1751; Kurtubî, *el-Câmî*, XVIII, 147; Desûkî, *Hâşiye*, II, 362; İbn Rüşd, *el-Bidâye*, II, 62; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, VIII, 9.

95 İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1771.

96 Buhûtî, *Keşşâfu'l-kıma*, V, 240; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1772.

97 Zemaşerî, *el-Keşşâf*, IV, 555.

98 Merğînânî, Burhânuddîn Ebu'l-Hasen, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübedî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut 1990, II, 247.

99 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, IV, 205; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 456; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 142; Surtâvî, *Fıkhu'l-ahvâlîş-şahsiyye*, s. 155.

100 Zeylâî, Fahrüddin, *Tebyinü'l-hakâik Şerhu Kenzi'dekâik*, Kahire 1313, II, 190.

101 Bakara, 2/229.

102 Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 73.

103 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, IV, 186; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 447; Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, XVIII, 147.

104 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, IV, 206; Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-IV, yy 1994, II, 3; İbn Rüşd, *Bidâyeti'l-müctehid*, II, 60.

b. Cübeyr¹⁰⁵ ile İbn Teymiyye¹⁰⁶ ve İbn Kayyim el-Cevziyye¹⁰⁷ gibi fakihlere göre, bir defada gerçekleşen üç talâkla yalnız bir ric'î talâk meydana gelir. İmâmiyye de bu görüşü benimsemiştir.¹⁰⁸ Saïd b. el-Müseyyeb (ö.94/713) ve tâbiinden bir grup¹⁰⁹ ise sünnete aykırı olduğu için aynı anda yapılan üç boşamanın üçünün de geçersiz olduğu görüşündedir.

Zuhaylî,¹¹⁰ Ömer Nasûhî Bilmen¹¹¹ ve Zekiyyüddin Şa'bân¹¹² gibi muasır âlimler çoğunluğun görüşünü benimserken, Şeltût ve Sâysis¹¹³ ile Ebû Zehra bir mecliste yapılan üç boşamanın bir boşama olarak geçerli olduğu kanaatindedir.¹¹⁴ Bütün bu görüş farklılıkları hiç değilse, aynı anda yapılan üç talâkın üçünün de vuku bulduğu hususunda sahâbenin ve fukahanın icma etmiş olduğundan¹¹⁵ söz edilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi fakihler aynı anda yapılan üç boşamanın hükmüyle ilgili olarak üç ayrı görüş etrafında toplanmıştır:

- Boşama üç talâk olarak geçerlidir.
- Bir ric'î talâk olarak geçerlidir.
- Boşama geçersizdir.

Bu görüşlerin dayandırıldığı delilleri ele alıp değerlendirmek sağlıklı sonuçlara ulaşmak açısından önem arz etmektedir.

105 İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 1772; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 450; İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXXIII, 8.

106 İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXXIII, 9.

107 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn*, tahk. Isâmuddin es-Sabâbatî, Dâru'l-Hadis, Kahire 2004, III, 25; *Zâdu'l-meâd*, V, 237.

108 Tûsî, *el-Mebsût*, V, 4. Kimi fakihler İmâmiyye'nin bu boşamayla geçersiz saydığı öne sürseler de (bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 449) kendilerine ait literatürde bunun bir boşama kabul edileceği ifade edilmektedir.

109 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 557; Şeltût, Sâysis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fikh*, s. 130.

110 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, VII, 426.

111 Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, III, 204, 210.

112 Şa'bân, Zekiyyüddin, *İslâm'da Evlenme, Boşanma*, çev. Ali Kerrar Ulu, İstanbul 1969, s. 119.

113 Şeltût, Sâysis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fikh*, s. 143.

114 Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahiyye*, s. 306.

115 Desûkî, *Hâşiye*, II, 362; Tahâvî, Ebû Câfer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Maâni'l-âsâr*, tahk. Muhammed Zühri en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câd el-Hak, Âlemü'l-Kütüb, yy. 1995, V, 55; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 453.

a) Bir Mecliste Yapılan Üç Boşamanın Tamamını Geçerli Kabul Eden Görüşün Delilleri

Fakihlerin çoğunluğunun benimsediği bu görüşün gerekçelerinden birini, Kur'an'da boşama ile ilgili yer alan ayetlerde¹¹⁶ genel ifadeler kullanılmış olması, birden fazla boşamanın aynı ya da ayrı zamanlarda olmasına dair bir kaydın bulunmaması oluşturmaktadır.¹¹⁷

Abdullah b. Ömer'in eşini boşamasıyla ilgili daha önce bahsi geçen hadisin bir varyantında Abdullah'ın, "Ya Resulallah! Karımı üç kere boşamış olsam buna ne dersiniz?" diye sorması üzerine Hz. Peygamber'in, "O zaman Rabbine isyan etmiş olursun ve karın senden kesin olarak ayrılmış olur." buyurduğu nakledilmiş¹¹⁸ ve söz konusu görüş bu rivayete dayandırılmıştır.¹¹⁹

Delil olarak öne sürülen rivayetlerden bir diğerine göre, Ubâde b. Sâmî'tin babasının, karısını bin defa boşadığı söylenince, Hz. Peygamber, bunun üçünün geçerli olduğunu, diğer 997 boşamaya malik bulunmadığını bildirmiştir.¹²⁰ Ancak senesinde cerh edilmiş raviler olduğu için bu rivayetin "zayıf" olduğu, delil olarak kullanılamayacağı belirtilmiştir.¹²¹

Kocası kendisini boşadığı için Hz. Peygamber'in nafaka ve meskenle ilgili lehine bir hakkının olmadığına dair hükmünü bildiren Fâtıma bt. Kays (ö. 54/674)'ın bu rivayeti¹²² de ilgili görüşe delil olarak öne sürülmüştür.¹²³

Bir başka rivayete göre de bir şahsın karısını üç talâkla boşadığı bildirilince Resulullah kızarak ayağa kalkmış ve "Ben henüz aramızdan ayrılmadan Allah'ın kitabı ile mi oynuyorsunuz?" diyerek tepki göstermiştir.¹²⁴

Öte yandan kendilerine karısını bin kere boşayan kimsenin durumu sorulduğunda Hz. Ömer, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Ömer gibi sahabilerin bunu üç boşama olarak kabul ettiklerine dair rivayetler¹²⁵ de bu

116 Örnek olarak, Bakara, 2/227, 236, 241; Ahzab, /49.

117 İbn Kayyim, *Zâdu'l-meâd*, V, 230; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 83.

118 Dârakutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *es-Sünen*, tah. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, V, 49, 56.

119 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 451.

120 Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, tahk. Habiburrahman el-Azâmî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403, VI, 393.

121 İbn Kayyim, *Zâdu'l-meâd*, V, 240.

122 Müslim, "Talâk" 36.

123 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 454.

124 Nesâî, *Talâk*, 6.

125 Ebû Dâvûd, *Sünen*, 10; San'ânî, *el-Musannef*, VI, 393-397; İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, tah. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-rüşd, I-VII, Riyad 1409, IV, 62.

görüşe delil olarak öne sürülmüş,¹²⁶ sahabenin, sünneti ve bu konudaki ahkâmı en iyi bilenler olduğu, bu sebeple onların görüşlerine uyulmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.¹²⁷ Hz. Ömer dönemine kadarki uygulamada aynı anda üç talâkın bir boşama kabul edilmesine ilişkin rivayetler ise boşama lafzının tekrar edilmesinin ilk zamanlarda tekit anlamına geldiği, daha sonra bunun boşamayı yenileme manasında kullanıldığı ve Hz. Ömer'in de buna dayanarak üç boşamayı geçerli saydığı şeklinde yorumlanmıştır.¹²⁸

Aynı anda yapılan üç boşamanın üçü de geçerli kabul edilirse ayette üzerinde durulan iddetin bitiminde "iyilikle tutmak" kısmına muhalif davranılmış, pişmanlık durumunda yeniden barışma imkânı ortadan kaldırılmış olacaktır. Kaldı ki bahsi geçen rivayetlerin aksine, uygulamada Hz. Peygamber'in aynı anda verilen üç talâkı tek boşama olarak kabul ettiği de bildirilmektedir.¹²⁹ Ayrıca Resulullah'ın bu tarz boşamaları tepkiyle karşılaması ve bundan hoşnut olmadığını ifade etmesi de öteden beri süregelen yanlış bir anlayışın düzeltilmesine dair nebevi bir müdahale olarak okunabilir.

b) Bir Mecliste Yapılan Üç Boşamayı Bir Boşama Olarak Kabul Eden Görüşün Delilleri

Bu görüş öncelikle konuyla ilgili olarak İbn Abbâs'tan gelen bir rivayeti esas almaktadır. Söz konusu rivayete göre, "Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir dönemleriyle Hz. Ömer'in hilafetinin ilk iki yılında aynı anda yapılan üç boşama bir boşama olarak kabul edilmekteydi. Hz. Ömer bunun kötüye kullanıldığını görünce, "İnsanlar kendilerine genişlik tanınmış bir konuda acele ediyorlar, o halde bu konuda onların sözlerini bağlayıcı sayalım." diyerek bir defada üç boşamayı geçerli kabul etmiştir."¹³⁰

Rivayetten de anlaşıldığı gibi, Asr-ı Saadet'ten Hz. Ömer dönemine kadar aynı anda verilen üç talak bir boşama sayılmaktaydı. Gerektiğinde eşini bir kere boşayabilecekken, kızgınlıkla üç talâkın birden verilmesinin yaygınlık kazanmasından hareketle Hz. Ömer'in halifelik yetkisini kullanarak kamu maslahatını sağlamak ve talâk yetkisinin kötüye kullanımının önüne geçmek amacıyla, yürürlükte olan

126 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, IV, 207; Zeylâi, *Tebyinü'l-hakâk*, II, 190-191; Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, II, 5; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 452.

127 İbn Kayyim, *Zâdu'l-meâd*, V, 236-237; Şeltût, Sâyis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fık*, s. 133.

128 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 453.

129 Müslim, "Talâk" 15-17; Nesâî, "Talâk" 8.

130 Müslim, "Talâk" 15-17; Nesâî, "Talâk" 8.

uygulamada değişikliğe gittiği anlaşılmaktadır. Daha sonra doktrinde genel olarak Hz. Ömer'in bu düzenlemesinin benimsenip tatbik edildiği görülmektedir.

Yine bu görüşe delil olarak öne sürülen bir rivayete göre, sahabelden Rukâne isimli zat eşini bir lafızla üç kere boşamış, daha sonra çok pişman olmuş, durumu Resulullah'a sorduğunda, Hz. Peygamber bunun bir boşama sayılacağını ifade etmiştir.¹³¹

Fâtıma bt. Kays'ın durumuyla ilgili rivayet de üç boşamanın aynı anda yapıldığına dair bir bilgi içermediği gerekçesiyle söz konusu görüşü nakzedecek bir delil olarak görülmemiştir.¹³²

Aynı anda yapılan üç boşamanın bir talâk olarak geçerli olacağı görüşünü tercih edenlere göre, Kur'an'da zifafa girilmiş eşlerle ilgili olarak bahsi geçen talâk ric'î boşama olup üç talâkın bir anda kullanılması, yani boşamanın bâin olarak gerçekleşmesi teşri kılınmamıştır.¹³³

Bu bağlamda, "Boşama iki defadır. الطلاق مرتان" ayetinde geçen "merratân" ifadesinin "ayrı ayrı iki defa" anlamına gelmekte olduğu, talâkların birleştirilmesine ayetin ifadesinin izin vermeyeceği, bir defada birden çok boşamanın "ayrı ayrı boşama" anlamına gelmeyeceği üzerinde durulmuştur.¹³⁴ Nitekim namaz sonrası tesbihatın 33 defa söylenmesi ya da mülâanenin¹³⁵ dört yeminle gerçekleştirilmesi, ilgili lafızların ayrı ayrı tekrar edilmesi anlamına gelmekte olup, otuz üç ve dört rakamlarının telaffuz edilmesi ile maksat yerine gelmiş olmamaktadır. Dolayısıyla aynı anda yapılan üç boşama bir talâk anlamına gelmektedir.¹³⁶ Boşama ifadesinin iki ya da üç kez art arda tekrar edilmesi de ayrı ayrı boşama değil, bir boşama kabul edilmekte, bu durumda Şâri'in izin verdiği miktar yani bir boşamanın gerçekleşmiş olacağı belirtilmektedir.¹³⁷

131 Ebu Davud, "Talâk" 10; Tirmizi, "Talâk" 2; İbn Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1413/1992, IV, 215; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, III, 26.

132 Şeltût, Sâyis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fıkh*, s. 141.

133 İbn Teymiyye, *Mecmûa fetâvâ*, XXXIII, 9.

134 İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I, 258.

135 Mülâane, kadının, kendisini zina ile itham eden kocasıyla yeminleşmesidir. Koca, hâkim huzurunda dört defa açık bir yeminle karısının zina yaptığını ileri sürer veya doğan / doğacak çocuğun kendisinden olmadığını söyler. Bu durumda kocaya kazf/zina iftirası cezası verilmez. Kadın ise aynı şekilde zina isnadını dört yeminle reddeder ve o da zina eden kimse için öngörülmüş olan cezadan kurtulmuş olur. Nûr suresinin 6-9. ayetleri bu konuyla ilgilidir. Bkz. Aydın, Mehmet Akif, "Lian", *D'Â*, XXVII, 172.

136 İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, III, 27-28; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadir*, I-IV, Riyad 2002, I, 211; Şâkir, *Nizâmu't-talâk fi'l-İslâm*, s. 35; Şeltût, Sâyis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fıkh*, s. 135; Ateş, Süleyman, *Kur'ân'a Göre Evlenme ve Boşanma*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ty, s. 72.

137 İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, III, 30; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-şahiyye*, s. 305.

Konu akli yönden de temellendirilmeye çalışılmış, bu bağlamda üç boşamanın bir anda yapılmasının bid'at ve bid'atin reddedilmesi gerektiğinin nassla bildirilmiş olduğu, dolayısıyla böyle bir boşamada sadece meşru kılınanın yani bir boşamanın geçerli olacağı üzerinde durulmuştur.¹³⁸

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuya ilişkin fetvasında, fukahanın görüş ve delillerine yer verildikten sonra aynı mecliste/ortamda verilen üç talâkın, bir talâk olarak gerçekleşmiş olacağı görüşü benimsenmiştir.¹³⁹ Karaman da hem nakli delilinin güçlü olması hem aile hayatını korumaya elverişli bulunması bakımından bu hükmün tercih edilmesini uygun görmektedir.¹⁴⁰ Acar'a göre de İslam toplumlarında zaman içinde gelişen şartlar göz önüne alındığında maslahat, bir defada üç talâkla boşamanın ilk dönemde olduğu gibi bir talâk sayılmasını gerektirdiğini ortaya koymaktadır.¹⁴¹

Cahiliyye döneminde erkeğin kadına zarar vermek amacıyla sınırsız bir şekilde kullandığı boşama yetkisi¹⁴² nasslarla kaydu şarta bağlanmıştır. Bunun aksine hareket edilmesi ve Kur'an-ı Kerim'de "ağır bir sözleşme" olarak nitelenen¹⁴³ nikâhın bir lafızla bir anda sona erebildiğinin kabul edilmesi aile kurumunun saygınlığının zedelenmesine ve akliselimin asla onaylamayacağı "hülle"¹⁴⁴ aldatmacasının önünün açılmasına zemin teşkil etmektedir. Nitekim İbn Kayyim'in de belirttiği gibi, tek celsede üç talâkın geçerli kabul edilmesiyle zamanla sünnetten uzaklaşmış ve hülle uygulaması yaygınlık kazanmıştır. Ona göre, bu hususta Asrı Saadet'teki uygulamaya dönülmesi vacip hale gelmiştir.¹⁴⁵

138 Şeltût, Sâyis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fıkḥ*, s. 137.

139 Din İşleri Yüksek Kurulu, Fetvalar, s. 444.

140 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 363.

141 Acar, "Talâk", *DİA*, XXXIX, 499.

142 Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, III, 129; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 258

143 Nisâ, 4/21.

144 Hülle, üç talâkla boşanmış bir kadının ayrıldığı kocasına tekrar dönebilmesi amacıyla bir başka erkekle evlenmesi anlamına gelmekte olup, Bakara suresindeki ilgili ayetlerin de (2/229-230) bu gelişmeler üzerine nazil olduğu bilinmektedir. Bu ayetler erkeğin boşama hakkını üçle sınırlandırmakta ve üçüncü boşamadan sonra kadının başka bir erkekle yeni bir evlilik yapmadıkça ve bu evlilik de sona ermedikçe önceki kocasıyla tekrar evlenemeyeceğini hükme bağlamaktadır. Ayetin ifadesi, konuyla ilgili hadisler ve sahâbe uygulaması dikkate alındığında bu sürecin tabii bir şekilde işlenmesi, yani üç talâkla boşanan bir kadının aynı erkekle evlenebilmesi için iddet bekledikten sonra bir başkasıyla sahil bir evlilik yapması, bu evliliğin de ölüm veya boşama ile sona ermesi ve tekrar iddet beklenmesi gerekmektedir. Ancak dinen doğru bulunmasa bile teamülde bu şartların sunî bir şekilde yerine getirilip, kadını kocasına helal kılmak amacıyla şekli bir evliliğin yapıldığı da bilinmektedir. Bkz. Köse, Saffet, "Hülle", *DİA*, XVIII, 475; Ayrıca bkz. Köse, "Aynı Anda Üç Boşama Geçerli midir?", *Mehir*, Kış 1997, s. 57-58.

145 İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn*, III, 39.

Neticede bir mecliste yapılan üç boşamanın bir talâk kabul edilmesi yeni bir görüş ihdas etmek değil, Hz. Peygamber'in bu husustaki uygulamasına geri dönmek demektir.

c) Bir Mecliste Yapılan Üç Boşamayı Geçersiz Kabul Eden Görüşün Delilleri

Medineli meşhur yedi tâbiîn fakihinden biri olan Saîd b. el-Müseyyeb başta olmak üzere tâbiînden bir grup fakih¹⁴⁶ aynı anda yapılan üç boşamanın üçünün de geçersiz olduğu görüşündedir. Onlara göre, sünnete aykırı olarak yapılan bu talâk bid'attir ve sünnete uymadığı için reddedilmelidir. Boşamanın sınırları nasslarla belirlenmiş olup, bu sınırın dışında bir uygulamaya izin verilmemiş olduğu için böyle bir talâk vaki olmaz.¹⁴⁷

Boşamanın, boşama yetkisine sahip bir kimse tarafından zaman açısından belirlenen şartlara uygun olarak gerçekleşmesi durumunda, sadece "üç" rakamının telaffuz edilmiş olması ya da boşama lafızlarının birden çok tekrar edilmesi sebebiyle geçersiz kabul edilmesi görüşünün, erkeğin boşama iradesinin tamamen yok sayılması anlamına gelmesi açısından isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim Hz. Peygamber'in, bu tarz boşamalarla ilgili olarak kendisine arz edilen meselelerde boşamayı geçersiz saydığına ilişkin bir bilgi görebildiğimiz kadarıyla bulunmamaktadır.

4. ŞAHİT BULUNDURMAKSIZIN BOŞAMA

Fukaha arasında şahit tutulmaksızın yapılan boşamayı bid'î talâk olarak nitelleyen ve bu şarta uyulmadan yapılan boşamanın geçersiz olduğu görüşünü benimseyenler bulunmaktadır. Örneğin, Buhârî sünnete uygun bir boşama için iki şahidin bulunmasını gerekli görmektedir.¹⁴⁸ Aynı, bu görüşü şerh ederken, şahitler huzurunda yapılmayan boşamanın bid'î talâk anlamına geldiğini ifade etmiştir.¹⁴⁹ İmâmîyye'ye göre de iki Müslüman adil şahidin bulunmadığı boşama geçerli değildir.¹⁵⁰ Tabiûn fakihlerinden Saîd b. Cübeyr de aynı yaklaşımı benimsemektedir.¹⁵¹

146 Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, IV, 557; Şeltût, Sâysis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fikh*, s. 130.

147 Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, s. 305; Şeltût, Sâysis, *Mukârenetü'l-mezâhib fi'l-fikh*, s. 137.

148 Buhârî, "Talâk" 1.

149 Aynı, *Umdetü'l-kârî*, XX, 226.

150 Küleynî, *Furûu'l-kâfi*, IV, 67-71; Tûsî, *el-Mebsût fi fikhü'l-İmâmîyye*, V, 4.

151 Saîd b. Mansur, *es-Sünen*, I, 299.

Talâk suresinin ikinci ayetinde konuyla ilgili olarak, “İddet sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya iyilikle tutun ya da onlardan uygun biçimde ayrılın; içinizden iki adil kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için dikkatle yerine getirin.” buyurulmaktadır. Ayetteki şahit tutmaya ilişkin emrin vücut mu, nedb mi ifade ettiği ve boşamaya mı, ric’î talâkın ardından barışma durumunda eşine dönmeye/ric’ate mi yönelik olduğu hususunda fakihler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Hz. Peygamber döneminde boşamada şahit bulundurulmasına ilişkin bir uygulama bulunmamasından hareketle olsa gerek, söz konusu emrin gereklilik bildirmediği, şahitsiz boşamanın muteber olduğu kanaati öne çıkmıştır.

Şâfiilerde tercih edilen görüş, ric’atte şahit bulundurmanın vacip, ayrılıkta ise mendup olduğu yönünde iken Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre her iki durumda da şahit bulundurmak mendup kabul edilmiştir.¹⁵² Şevkânî de bu görüşü benimsemiştir.¹⁵³

Boşama esnasında şahit tutmayı, boşama işleminin geçerlilik şartı saymayanlar da ayetteki buyruğun, anlaşmazlıkların giderilmesi ve hakların zayi olmaması gibi bir takım maslahatları içerdiği ve ihtiyata uygun olduğu görüşündedir.¹⁵⁴

Buna mukabil sahâbeden İbn Abbâs,¹⁵⁵ tâbiinden Atâ b. Ebî Rebah, İbn Cüreyc (ö. 150/767),¹⁵⁶ Süddî (ö. 128/745)¹⁵⁷ gibi âlimler ile İbn Hazm¹⁵⁸ ve Ebû Zehra,¹⁵⁹ Ahmed Muhammed Şâkir¹⁶⁰ gibi muasır İslam hukukçuları söz konusu emrin vücut ifade ettiği ve boşama esnasında iki şahit bulundurulmasının konuya ilişkin hak ve menfaatlerin korunması için gerekli olduğu kanaatindedir.

Ayrıca başlangıç şahitsiz gerçekleşmeyen bir olayın şahitsiz sona erdirilmesi Kur’an’ın ilkelerine, fıkın kurallarına, akıl ve mantığa uygun görülmemiş,

152 Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-ğayb*, Daru'l-Fikr, I-XVII, Beyrut 2002, XV, 35; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 19-20; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, IV, 144; Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebir*, II, 424; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 82; Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-kebir*, tah. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-XIX, Beyrut 1999, X, 319; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, V, 343.

153 Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, IV, 298.

154 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XV, 35; Kurtubî, *Câmiu'l-ahkâm*, XVIII, 153; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 558; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, V, 343.

155 Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kurân*, Daru'l-Fikr, I-XXX, Beyrut 2001, XXVIII, 153.

156 Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, V, 351.

157 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXVIII, 153.

158 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, s. 1811.

159 Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahiyye*, s. 392.

160 Şâkir, *Nizâmu't-talâk fi'l-İslâm*, s. 80.

nikâh gibi boşamanın da tescilinin önemi üzerinde durulmuştur.¹⁶¹ Hatta Kur'an-ı Kerim'de boşamanın şahit huzurunda yapılması şartından hareketle, günümüzde sünnete uygun olan boşamanın yargı yoluyla gerçekleşmiş olması şartının aranabileceğine de dikkat çekilmiştir.¹⁶² İslam hukuk tarihinde aile hukuku alanında ilk kanunlaştırma örneği sayılan Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nin ilgili maddesinden hareketle,¹⁶³ boşanmak isteyen erkeğin bu talebini hâkime iletmesi, hâkimin her iki aileden birer hakem tayin ederek bir "aile meclisi" oluşturması,¹⁶⁴ anlaşmazlığın giderilememesi durumunda aile meclisinin alacağı boşanma kararının hâkim tarafından yürürlüğe konulması da maslahat açısından daha uygun bir çözüm olarak takdim edilmiştir.¹⁶⁵

Talâk suresinde geçen ilgili ayetin ifadesi son derece açık olup, boşama olmasına şahitlerin tanıklık etmelerini amirdir. Erkeğe tanınan boşama salahiyetinin kadının aleyhine kötüye kullanılmaması ve mağduriyetlerin önüne geçilebilmesi açısından boşamanın usulüne uygun gerçekleşmesi önem arz etmektedir. Hz. Peygamber döneminde boşama esnasında şahit bulundurmaya yönelik uygulamanın bulunmaması ayetin bu konudaki uyarısını görmezden gelmeyi veya mendup olduğu gerekçesiyle yok saymayı intaç etmemelidir. İlgili rivayetler topluca değerlendirildiğinde karısını boşayan sahibilerin Hz. Peygamber'i bu durumdan haberdar ettikleri yani O'nu şahit tuttukları dikkat çekmekte, vakanın durumuna göre Resulullah'ın boşamanın zamanı ve biçimine ilişkin bir takım müdahalelerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Konuya ilişkin ayet ve hadislerin yanında fikhın maslahat ve istihsan delilleri de işletilerek, mehir, iddet, miras gibi birtakım hak ve borçların tespiti için aile ve kamu yararı göz önüne alındığında, boşamada şahit bulundurulmasına yönelik

161 Yavuz, Yunus Vehbi, "Kur'an'da Boşamanın Mertebeleri", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1998, c. I, sayı 9, ss. 25-33, s. 33.

162 Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, Konya 2008, s. 83.

163 HAK'ın 130. maddesi şöyledir: "Zevceyn beyninde niza' ve şikâk zuhur edib de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplemini tayin eyler. Bu sûretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifadât ve müdâfaâtını tedkik ile beynlerini ıslâha çalışır. Kabil olmadıği sûrette kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâlea eyler. Hakemler ittifak edemezler ise hâkim evsaf-ı lâzımayı hâiz diğer bir heyet-i hakemiyye veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat'i ve nâ-kâbil-i itirazdır."

164 Boşanma noktasına gelmiş evliliklerde aile büyüklerinin özellikle arabulucu olarak duruma müdahale etmeleri bizzat Kur'an tarafından beyan edilerek şöyle buyurulmuştur: "Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır." Nisâ, 4/35.

165 Erdoğan, Mehmet, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, İz Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 174.

Kur'ani emre işlerlik kazandırılmasının ve boşamanın tescil edilmesi yönünde resmi düzenlemeler yapılmasının Kur'an ve Sünnet'in ruhuna uygun olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim aile hukuku alanında İslam ve Osmanlı hukuk tarihinde ilk örnek sayılan Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nde de boşanmaların tescili usulü getirilmiştir.¹⁶⁶

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Cahiliye döneminde erkeğin karısını dilediğince boşayabildiği, iddetin bitmesine yakın geri dönüp ardından tekrar boşayarak talâkı kadının haklarını suiistimale yönelik bir silah olarak kullanabildiği bilinmektedir. Bu hukuksuzluğun ve keyfiliğin önüne geçmek üzere İslam boşanmaya hem bir sınır getirmiş hem de onu belli bir usule bağlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'in aile hukuku ve özellikle talâkla ilgili ayetleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, hukuki düzenlemelerin yanı sıra boşanma gibi sadece eşleri değil, başta çocuklar olmak üzere her iki tarafın aile ve akraba çevresini yakından ilgilendiren, birden çok kişiye sorumluluk yükleyen, yıpratıcı ve zor bir sürecin olabildiğince az hasarla atlatılabilmesine yönelik ahlaki uyarıları da içerdikleri görülmektedir. Kararlılık durumunda ayrılığın güzellikle ve usulüne uygun bir biçimde olmasına, kadına zarar verebilecek davranışlardan uzak durulması gerektiğine dikkat çekilmektedir.¹⁶⁷ Böylece ilgili nasslar boşamanın kural ve nizama bağlı olmaksızın vuku bulan keyfi bir tasarruf olmadığını ortaya koymaktadır.

Nikâh gibi boşanma da önemli sonuçlar doğuran hukuki ve serbest iradeye dayalı bir tasarruftur. Aileyi kurarken titiz davranmak, belli ilkeleri gözetmek ve sadece duygularla hareket etmeyip aklîselimi işletmek nasıl önemliyse, evlilik birliğine son verilirken de meselenin ciddiyetini müdrük bir şekilde düşünüp tartarak, bilhassa öfkeye yenik düşmeden makul bir şekilde hareket edilmesi önem arz etmektedir. Aslında ilgili nasslar, boşama iradesinin anlık duygusal saiklerin ve gelip geçici heveslerin etkisiyle tezahür etmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Gayrı ciddi sebeplerle boşanmanın önüne geçmek için birtakım tedbirler alınmıştır. Boşamanın belli bir prosedüre bağlanmış olması ve irade dışı gerçekleşen boşamanın geçerli olmaması da bu tedbirler arasında zikredilebilir.

İslam hukukunda talâk, erkeğin dilediğince ve sınırsızca kullanabileceği bir yetki olarak görülmemiştir. Kur'an ve Sünnet'te boşamanın iddet ve âdet süresi

166 Md.131: "Mevadd-ı sâlîfe mücibince tefrika dâir sâdır olan hüküm talâk-ı bâini tazammun eder ve keyfiyyet ale'l-usul tescil edilir."

167 Bakara, 2/231.

dikkate alınarak bir sürece yayılması ve belli bir sayıyla sınırlandırılması, boşama niyetinde olan kocanın kararını gözden geçirmesi, teenni ile hareket etmesi, itidali elden bırakmaması, pişmanlık durumunda da geri dönme imkânına sahip olması açısından önemlidir.

Fukahanın çoğunluğu, şartlarına riayet edilmeden gerçekleşen talâkın haram olmakla birlikte geçerliliğini öne sürmüşlerdir. Oysa Kur'an ve Sünnet'in vaz ettiği ilkelere aykırı olarak vuku bulan talâkın geçerli kabul edilmesi, mevcut uygulamayı islahın bir manasının bulunmadığını düşündürmektedir. Bid'i boşamanın hukuki sonuç doğurduğunun benimsenmesi, İslam'ın bu konudaki düzenlemelerinin yaptırım gücü olmadığını, bir tavsiyeden öte geçmediğini kabul anlamına gelmektedir.

Bid'i boşamanın geçerli olup olmadığı incelenirken boşanmanın teşri hikmeti göz önünde bulundurulmalıdır. Mesele sadece bir akdin sonlandırılmasından ibaret değildir. Boşamanın zamana yayılması eşlere, özellikle erkek eşe düşünme ve kararını gözden geçirme fırsatı vermektedir. Öte yandan ric'i boşama ile eşler, aynı evde olsalar da birbirinden ayrı kalmayı tecrübe etme imkânı bulmakta ve kendilerine bir pişmanlık payı tanınmış olmaktadır. Bütün bu maslahatlar dikkate alındığında bid'i boşamanın bunu iptal ettiği ve mefsedete yol açtığı bir vakiadır. Ayrıca Şâri'in, kocanın boşama yetkisini tanımakla birlikte, bu yetkiyi hem zaman hem adet bakımından sınırlandırmış olması, izin vermediği bir boşamada kocanın yetkisinin bulunmayacağına ilişkin yorumları haklı kılmaktadır.

Bid'i boşamayı geçersiz kabul etmeye yönelik görüşlerin maksadı, aile bütünlüğünün korunmasını sağlayarak maslahatı gözetmek, kadının hukukunu muhafaza etmek ve boşamanın bilâ kaydu şart, yaygın ifadesiyle söylemek gerekirse "erkeğin iki dudağı arasında" olan bir sözden ibaret olmadığını ortaya koymaktır.

Öte yandan Kur'an-ı Kerim'in konuyla ilgili ayetleri ve Hz. Peygamber dönemi uygulamaları göz önüne alındığında, erkeğin boşamayla ilgili yetkisini yok saymanın mümkün olmadığını, ancak siyasi irade (ulü'l-emr) tarafından bu yetkinin sınırlandırılmasına imkân bulunduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Hz. Ömer'in, bir seferde yapılan üç boşamanın geçerli kabul edilmesine ilişkin düzenlemesi, kamu otoritesinin boşanmalara müdahalesine dair örneklik teşkil etmektedir. Aile hukukunun korunması, kamu vicdanının gözetilmesi ve en önemlisi de bireylerin, özellikle kadınların ve çocukların haklarının muhafaza altına alınması gibi yararlar göz önüne alındığında boşanmanın hukuki merci tarafından gerçekleştirilmesinin ve kayıt altına alınmasının en uygun yol olduğu, bunun, İslam hukukunun aile kurumuyla ilgili gözettiği ilkelere aykırı bir durum olmayacağı söylenebilir.

Sonuç olarak her geçen gün İslam'ın aile hayatına ilişkin hukuki sınırlarından ve ahlaki öğretilerinden uzaklaştığı, talâk salahiyetinin olur olmaz sebeplerle kullanıldığı bir toplum yapısında, bid'i talâk kapsamına giren, diğer bir deyişle nasslara aykırı olan boşamaları geçerli saymayan içtihatlar işlerlik kazandırılmamalıdır. Bu içtihatların fetvaya esas alınması aile yuvasının dağılmasının önüne geçmek adına önem taşımaktadır. Bir başka önem arz eden husus da fikhın bid'i boşama ile ilgili hükümlerinin, bu tarz boşamaların günah olduğunun, yapılması halinde tövbeyi gerektirdiğinin bilinmesidir. Şartlar boşanmayı gerekli kılmışsa, Allah ve Resulünün uyulmasını emrettiği boşama şekli, bir kimsenin eşini tuhur döneminde ilişkiye girmeksizin boşaması, eşini boşadığına veya pişman olup barışmak istediğinde geri döndüğüne iki kişiyi buna şahit tutmasıdır.